

f 3.2. Végül mi a helyzet a szövegnyelvészet-szövegvizsgálat azon ágával, amely a hermeneutika felé visz el bennünket: a világfragmentumnak, a világ- és valóságismeretnek, valamint a nyelvismeretnek, vagy nem ismeretnek és nyelvhasználatnak a belejárat-szása a szöveg létrehozásába és megértésébe — a szövegbe és szöveghez illő, nem illő szavak, kifejezések, a tudatos és öntudatlan manipulálás, a szövegben ki nem fejtett, de a szöveg és a nyelv által hordozott információnak, mögöttes tartalomnak, második közléssíknak vagy az ügyetlen, illetőleg elegáns fogalmazás következtében elrejtett első információs síknak a kérdése, kihámozható információknak a kérdése. (Pl. „A külföldre illegálisan távozni akarókat a hatóságok őrizetbe vették ↔ fogságban tartják.”; „Megkéselték két állampolgárt. A tettesek kézrekerítésére a hatóságok hajtóvadászatot rendeztek ↔ nagy erőket mozgósítottak.”; mit tudok meg a „Szervusz Árpai” köszönésből, vagy ebből a mondatból: „Egy külső józsefvárosi bérház ablakában (...) ült a fiú és a bakaszomszéd kutyájának társaságában művészeti könyveket olvasott”, az allúziókból, utalásokból stb.

Más szóval: a szövegolvasás során a szövegmegértés érdekében a részismeretek összeállnak-e egésszé: miképpen szintetizálód(hat)nak az ismeretek?

A nyelv által hordozott, a nyelvet használó nép története, kultúrája következtében, a nyelvben rejlő valóság- és ismeretanyag, nyelvi gondolkodásmód miképpen szól bele a szöveg létrejöttébe és megértésébe? A világ- és (anya) nyelvismeret kérdésköre.

2.5. Megjegyzések a (szemiotikai textológiában használt) jelfogalomhoz

BERSZÁN ISTVÁN

A szemiotikai textológia *jelviszonyként* tételezi azt a *verbális objektumot*, amit a szövegnek nevez. Olyan munkahipotézis ez, amely a kutatás egész menetének és természetesen eredményének is alapjául szolgál, miközben maga ez az előfeltevés egy SAUSSURE-i evidencián alapul: a jel kettős jelölő-jelölt szerkezetén. Ebből kiindulva az a tárgy tekinthető jelnek, amely önmaga közvetlen adottságán túl valami másra is utal. SAUSSURE óta azonban többrendbeli *kételyek* támadtak e körül, úgyhogy ma már aligha számít evidenciának, egyszóval magyarázatra, igazolásra szorul. Ennek a követelménynek a szemiotikai textológia ez idáig csak részben — végső soron még nem — tett eleget.

Az *első kétely* — még SAUSSURE-ben — *jelentés és jelölt* azonosságára vonatkozóan merült fel, s abban oldódott meg ideiglenesen, hogy a mester a *signifié*-t mint *nyelvi jelöltet* elkülönítette azoktól a *dolgoktól*, amelyekre a jel utal. Ettől kezdve maguk a dolgok már nem, csak a jelentések tekintettek a jel részeként. Mindaddig, amíg egy *újabb kétely* ezt is meg nem kérdőjelezte. A befogadásközpontú kutatások mutatták ki, hogy az önmagában elkülönített jelnek nem tulajdonítható immanens jelentés, azt mindig csak egy *értelmező szubjektum* rendelheti hozzá.

Míndezzel a szemiotikai textológia még számol, de egy aporia árán, ami abból adódik, hogy a SAUSSURE-i jelkonceptiót alapjaiban megőrizve, annak ellentmondó engedményeket tesz a *kételyek* javára. Nevezetesen: a (szöveg)jel szerkezetének bizonyos elemei (*sensus, relatum*) nem tartoznak magához a (szöveg)jelhez. Így aztán néha úgy tűnik, hogy a jel az egész jelölő-jelölt struktúrával azonos, másszor meg úgy, hogy annak csak egyik pólusára, a jelölőre korlátozódik.

A *harmadik kétely*, melyet a szemiotikai textológia már nem integrál, DERRIDA jelről alkotott dekonstruktív koncepciójában nyer kifejezést. Eszerint a jelölő-jelölt struktúra a *nyugati metafizika* „fehér mitológiájának” szemiotikai aspektusa, afféle Don Quijote-hérosz, aki szó szerint saját „előíratos” hallucinációival hadakozik. Szakmai terminusokra fordítva a szót, e felfogás értelmében a jelek semmiféle rajtuk kívüli, transzcendens vonatkozást nem hordoznak: nincs *jelölt* és nincs *referencia*, csupán a jelek egymásra vonatkozása van. DERRIDA kétségbe vonja azt a SAUSSURE-i alaphipotézist, hogy a jel önmagán túl valami másra is utal, s helyette fölállítja a grammatológia *differentia*-tételét: a jel azáltal jel, hogy a többi jeltől *különbözik*. Ez a vég nélkül *elhalasztódó*, azaz c egy eredetre visszavezethetetlen *elkülönbözödés* (*différence*) nemcsak a jel jelölő-jelölt struktúrájának érvényét cáfolja, hanem a struktúrának mint transzcendens (az elkülönbözödés játéka kívüli) középponttal rendelkező modellnek a létjogosultságát is kétségbe vonja.

Nem gondolom azt, hogy föltétlenül egyet kell értenünk DERRIDÁVAL, de hogyha jelről van szó, föltétlenül meg kell felelnünk neki. És ezt nemcsak a szemiotikai textológiától, hanem saját készülő elméletemtől is elvárom. Az a rövid kitérő, amit ezen a ponton a magam válasza irányába teszek, a szemiotikai textológia irodalomtudományi alkalmazásának kritikájához vezet vissza.

DERRIDA kihívását mindenképpen elfogadom — a SAUSSURE-i jelkonceptió valóban megérett a túlhaladásra, vagy ahogy TINYANOV mondaná: *elég sokáig akadályozta már a tudomány továbbfejlődését*. Azt a javaslatot azonban, amit a francia elméletíró tesz — nagyképűség ide vagy oda — nem tartom elég radikálisnak. A dekonstrukció ugyanis (amint a neve is utal erre) többnyire a bontáselemekből építkezik. Ilyen értelemben találónak érzem azt a DERRIDA ellen irányuló kritikát, hogy az általa bírált metafizikából él, pontosabban: ez az elméleti *nyersanyaga*. Megkockáztatom, hogy az egész *derridológia* csupán egy visszájára fordított *nyugati metafizika*. A jel vonatkozásában ez úgy ütközik ki, hogy miközben látványosan lerombolja a SAUSSURE-i jelstruktúrát, sértetlenül megőrzi azt, ami az új „struktúrává” épített teoretikus elemek túlracionalizált, nyugati természetében rejlik: a jel egyértelmű és kizárólagos *kódszerűségét*, illetve *kódolhatóságát*.

d Nos, a jelek körül felmerülő *negyedik kétely* — bennem legalábbis — erre irányul. Vajon minden jel közvetíthető, avagy a mediális/mediáltság kimeríti a jel összes lehetőségét? Még akkor is, ha elfogadnók, hogy nincs (esetleg nem is lehet) érvényes metafizika, miért ne lehetnének érvényes *metajelek*. Nem a jel jelének kódszerű értelmében, hanem a (kódszerű) jeleket meghaladó, azokból *kivezető médiumrések* értelmében. Ha az összes kódszerű jelet egyetlen tudatimmanens közegnek tekintjük, egyáltalán nem értelemetlen ennek *megnyílásairól* beszélni, olyan *labirintusszerű alagutakról* például, amelyek itt-ott a közeg határáig érnek, *világlo kijáratot, ablakot* vágva azon. A *közegrészek* pedig közvetlenül szembesítenek *valami mással* a kódszerű jelek médiumán kívül. Mert jóllehet a *rés a közegben*, illetve a *közegen* támad, sohasem maga a *közeg*. A „*Kivezetés az irodalomelméletből!*” jeligéjű, készülő *csendelméletem* alaphipotézise szerint a műalkotások (az irodalmiak is) ilyen *metajelek*. Úgy gondolom, ebben az értelemben nevezi *jelnek* az Újszövetség is — jóval előttem — a *csodát*, és ilyen értelemben tekinthetünk szintén annak minden úgynevezett *rácsodálkozást*, illetve mindazt, ami nem *tudást* vagy *információt*, hanem a logikai *bizonyítottságon* és empirikus *megbizo-*

nyosodáson túli, kogníciót meghaladó bizonyosságot szerez (pl. Kant bizonyossága a *noumenákról* vagy a radikális konstruktivistáké az „*akadályokról*”).

e Akár DERRIDA javaslatát, akár az enyémet vesszük alapul, mindenképpen megkérdőjelezhető a szemiotikai textológia irodalmi művekre kiterjesztett alkalmazása. Az első esetben úgy tevődik fel a kérdés, hogy a műalkotás SAUSSURE-i jelviszonyként felfogott szöveg-e, a második esetben úgy, hogy szöveg-e egyáltalán. Mert a szemiotikai textológia minden megállapítása legfennebb — DERRIDA ezt tagadná — a kódszerű jelek médiumára érvényes, tehát a *szöveg* kategória kizárólag *közegspecifikus* (irodalmi vonatkozásban: *verbális*) „jelfokozatokra” alkalmazható, *résspecifikus metajelekre* ellenben nem. Amennyiben az irodalmi műalkotások csakugyan ebbe a második „régiónba” tartoznak — természetesen ezt csak egy (még) ki- (nem) dolgozott *atextuális* irodalomelmélet teheti igazán megfontolandóvá —, úgy a szemiotikai textológia sohasem magát a művet, csupán annak közvetlen (?) *verbális közegét* vizsgálja, illetve hivatott vizsgálni. Ez esetben a *szöveg* mint „*szavakból álló valami*”, amelyről a szemiotikai textológus elegánsan azt mondhatja, „*nem tudom, mi az*”, voltaképpen *közegspecifikus modell*, amely a *résspecifikus objektumot*, azaz az irodalmi műveket, összetéveszti önmagával.

2.6. Kérdések a kreatív-produktív módszerrel kapcsolatban

RAISZ RÓZSA

1. Nagy érdeklődéssel hallgatnék PETŐFI S. JÁNOS professzortól olyan fejtegetést, amely bemutatná az összefüggést határozott és szilárd elmélete, a szemiotikai textológia és a kreatív-produktív gyakorlatok között. Számomra ugyanis nem látszik annyira szervesnek és szorosnak e módszerek az elmélettel való kapcsolata, mint amennyire nyilvánvaló elméletének és az analitikus-kreatív szöveg-elemző módszerének az összetartozása.
2. Ismeretek-e korábbi időszakokban kialakult gyakorlati, metodikai fogások, amelyek a kreatív-produktív módszer előzményének tekinthetők?
3. Mi a véleménye arról, hogy bizonyos szakemberek kétségbe vonják a művészi szövegek gyakorlati célból való átalakításának helyességét?
4. Végül egy kérés: a következő évek kurzusai programjának kialakításában a kreatív-produktív módszer mellett az eddiginél nagyobb teret szánjanak a szervezők az analitikus-kreatív módszer alkalmazásának.

2.7. A kreatív-produktív gyakorlatok gyakorlóiskolai alkalmazásának tapasztalatairól

PALOTÁSNÉ NAGY ÉVA

Gyakorló magyartanárként az irodalom és az anyanyelv tanítása során krónikus gondokkal is küszködtem a napi problémák mellett.

Amikor kezdő tanár voltam, azt hittem, tapasztalatlanságom az oka, hogy nehezen sikerül a gyerekeket a művek irodalmi elolvasására megtanítani. Nevezetesen, hogy az irodalmi szövegek világa fiktív világ, a valóságos világ egy lehetséges alternatívája.